

ČESKOSLOVENSKÉ POLITICKÉ STRANY A PODPORA NĚMECKÉ EMIGRACE VE TŘICÁTÝCH LETECH

Vojtěch Blodig

Problematika postavení a úlohy německé emigrace v Československu ve třicátých letech má zvláštní místo při zkoumání tehdejšího vnitropolitického vývoje v Československu a především ve vztahu k formování protifašistických postojů převážné většiny československé veřejnosti. Příchod lidí, kteří na vlastních zkušenostech mohli doložit teroristický charakter vlády nacistů, měl značný vliv na další vyhraňování vnitropolitické scény. Přístup k německé emigraci se postupně stával integrální součástí postojů jednotlivých politických stran a skupin k situaci v sousední zemi, jejím důsledkům pro Československo a další perspektivě vnitropolitického vývoje i zahraničně politické orientace Československa. Vztah k otázce německé emigrace proto do značné míry ukazoval místo těchto stran v politickém spektru Československa.

Reagence na vývoj v Německu byla zvláště citlivá v zemi, kde žila velmi silná německá menšina. V jejím politickém vývoji se již před Hitlerovým nástupem k moci silně aktivizovaly krajně pravicové síly, které vyvolávaly šovinistické nálady a prováděly iredentistické a protistátní akce, namířené na podkopání stability a v konečné fázi rozbití Československé republiky.¹ Proti těmto aktivitám páté kolony nacistů v Československu a rostoucí intenzitě styků s jejich partnery v Německu bylo již 21. července 1932 nuceno ministerstvo vnitra vydat nařízení k zesílení ostrahy hranic proti Německu s cílem zabránit příchodu nacistických agitátorů.²

Zhruba v téže době již můžeme hovořit o první etapě emigrace z Německa, která ovšem měla specifický charakter a značně se lišila od emigrační vlny po nástupu nacistů k moci v Německu. Přicházeli především známější lidé židovské víry, kteří měli vážné pochybnosti o schopnosti přežít Výmarské republiky a zejména v českých lázeňských centrech vyčkávali vyústění událostí. Pro vnitropolitický vývoj Československa byl ovšem jejich pobyt zanedbatelný, protože zde v podstatě neměli politické zájmy a Československo považovali pouze za přestupní stanici v další cestě do zahraničí, či v méně pravděpodobném případě k návratu.

30. leden 1933 a poté zejména požár Říšského sněmu představovaly výrazný zlom ve vývoji situace. Do Československa směřoval sílicí proud emigrantů, u nichž jasně převažovaly politické důvody či přímo útěk před perzekucí a často ohrožení života jako příčina odchodu do zahraničí.

Při volbě Československa jako azylové země, nebo alespoň cesty útěku, působila řada faktorů. Vedle geografických důvodů a skutečnosti, že pro německé emigranty prakticky nevznikaly vážnější jazykové problémy, to byl především fakt, že Československá republika patřila přes všechny výhrady a těžkosti, o nichž se ještě zmíníme, k nemnoha demokratickým státům, které uprchlíkům poskytovaly právo politického azylu. V zemi vycházela celá škála německých novin a časopisů různých směrů, existovala zde řada německých nakladatelství, otevřených i autorům z řad emigrace. Příslušníci různých politických směrů se většinou mohli obrátit na zdejší partnerské organizace.

Emigrace jako taková představovala ovšem velmi heterogenní celek, dělicí se podle různých kritérií, stranické i religiozní příslušnosti, sociálního a ekonomického postavení. Různé byly nejen cesty útěku, ale i cíle a metody dalšího boje proti nacismu. Přitom je třeba zdůraznit, že zdaleka ne všichni emigranti se stali skutečnými bojovníky proti fašismu.

Do Československa tehdy přicházeli sociální demokraté i komunisté, stoupenci katolického centra, liberálové, pacifisté, náboženští činitelé, ale i opoziční němečtí nacionálové a představitelé odštěpeneckých skupin národních socialistů. Určit jejich přesný počet je nesnadné, protože mnozí se z různých důvodů policejně nehlásili, nebo Československem jen projížděli. Policejní úřady vedly statistiku pouze o legálně přihlášených cizincích, přičemž se opíraly především o přehledy poskytované pomocnými komitáty pro emigranty. Počet německých emigrantů současně pobývajících na území Československa se pohyboval v jednotlivých měsíčních hlášeníh mezi 1200 až 1500. Nejvyšší stav – 2014 – byl k 1. listopadu 1934 a ještě 1. srpna 1938 bylo v ČSR přihlášeno 1432 emigrantů z Německa.³

Celková situace emigrantů byla komplikována několika momenty. Především přicházeli do Československa v době, kdy vrcholila a poté doznívala hospodářská krize, což ještě dále ztěžovalo ekonomické předpoklady pro jejich přijetí. Problém německé menšiny byl rozjitřován stoupenci nacismu mezi Němci v Československu a po úředním zákazu Německé nacionálně socialistické strany a Německé nacionální strany (DNSAP a DNP), které byly blízké svému říšskoněmeckému vzoru – NSDAP, převzala jejich úlohu Henleinova Sudetoněmecká vlastenecká fronta, přejmenovaná v roce 1935 na Sudetoněmeckou stranu (SdP).

Jako reakce na jejich působení vznikaly u značné části českého obyvatelstva protiněmecké nálady, které se často promítaly i do vztahu k emigrantům. Rosťoucí ohrožení československého státu nacistickým Německem pak vedlo u vládnoucí koalice a celého státního aparátu ke snahám brát diplomatické ohledy na postoje silnějšího a stále nebezpečnějšího souseda.

Emigrace byla od počátku také terčem tvrdé kritiky ze strany těch politických stran, které byly orientovány na dosažení dobrých styků s Německem. Pomíne-li iredentistické a separatistické síly, jako byli slovenští ľudáci a krajně pra-

vicové strany působící mezi národnostními menšinami, u nichž byl negativní poměr k protifašistické emigraci automatický, pak se to týkalo z českých pravicových stran zejména strany agrární, dále živnostenské a národně demokratické, která se v roce 1934 po připojení menších reakčních skupin přeměnila ve fašizující Národní sjednocení.

Již v roce 1933 deníky těchto stran – zejména Venkov, Večer, Polední list, Národní listy, Expres a Národní politika – rozpoutaly skutečnou štvavou kampaň proti německé emigraci. Příznačným byl například jeden z článků zveřejněných v této době v agrárnickém Večeru. „Příval cizinců, kteří nám nenesou peníze, ale natahují dlaň, roste“, uvádělo se v něm mimo jiné. „Po Hitlerových opatřeních a určitém útisku začali levičáctví Němci a Židé z německé říše utíkat k nám... Azyl je pěkné slovo. Azyl lze poskytovat bez rozpaků v normálních poměrech. Dnes však i my musíme dbát příkazu, že košile je bližší než kabát... Také po stránce politické nutno opatrnosti v Československu.“ V závěru článku pak bylo zdůrazněno, že „jsou nezbytná a žádoucí přísná a nelítostná opatření. Nesmí být dbáno křiku takzvané Ligy pro lidská práva, jež by označovala naše obranná opatření jako nelidská.“⁴ V tomto a dalších článcích byla také akcentována myšlenka, že emigranti znamenají ohrožení českých pracujících, protože budou usilovat o získání jejich pracovních míst a materiální pomoc jim bude poskytována na úkor vlastních nezaměstnaných. Tato demagogie měla jen omezený úspěch, třebaže v některých vrstvách její argumenty nebyly přijímány jako zcela nevěrohodné. Ve svém celku však československá veřejnost zůstala na pozicích kladného vztahu k otázce poskytování azylu německým emigrantům.

Mnohem komplikovanější byla tato otázka pro vládní koalici a především správní aparát. Skupina Hradu zachovávala více méně blahovolný postoj. Rostoucí vliv agrární strany, která mimo jiné kontrolovala klíčové pozice v ministerstvu vnitra, však zejména v první fázi vedl k prosazování omezujících, či přímo perzekučních opatření vůči emigrantům.

Bez větších problémů žila ta část uprchlíků, která patřila k zámožnějším vrstvám a čekala v Praze a západočeských lázeňských městech na další vývoj situace v Německu. Postoj úřadů k nim byl velmi benevolentní.

Podobně tomu bylo s převážnou částí židovské emigrace, která se věnovala především ekonomickým otázkám své další existence či přípravě vycestování do dalších zemí a stála stranou politického vývoje. Počátkem léta 1933 se v Praze uskutečnilo setkání zástupců některých amerických a britských organizací, které se zabývalo podporou židovské emigrace a zajištěním vystěhovalectví do Palestiny. Zvažována byla i možnost organizovaného usídlování na tehdejší Podkarpatské Rusi.⁵

Převážná část emigrace různými způsoby pokračovala v protinacistické činnosti. Patřily sem liberálně demokratické skupiny, zejména pokrokoví žurnalisté, členové sociálně demokratické strany a odborů. Poměr úřadů k nim byl mno-

hem komplikovanější, třebaže zejména s ohledem na domácí socialistické strany nepřerostl v otevřené nepřátelství. Česká i německá sociální demokracie v Československu a Československá strana národně socialistická byly členy vládní koalice a jejich podpora socialistické emigraci tím byla do značné míry ztížena.

Nejsložitější bylo postavení komunistických emigrantů. Pro československé úřady byli zejména zpočátku nevítanými hosty, které se snažily co nejdříve vytlačit z území republiky. Již 1. března 1933 vydalo ministerstvo vnitra výnos, v němž se uvádělo: „Pohraniční úřady necht' zabránit v přechodu hranic osobám přicházejícím z Německa – pokud nejsou zdejšími příslušníky – které jsou známy jako komunističtí exponenti, nebo které jsou důvodně podezřelé z účasti v komunistickém hnutí, a to bez ohledu na to, zda mají cestovní pasy nebo jiné průkazy k překročení hranic či nikoliv.“⁶

Proti tomuto postupu, který znamenal fakticky vydávání zadržených do rukou nacistů, se však zdvihla vlna protestů. Nepřicházely však jen od komunistů. Aktivně se v této otázce angažovali také příslušníci socialistických stran, pokrokoví představitelé vědy a kultury, zástupci organizací, spolků, místních zastupitelstev a další.

Opakovaná vyhošťování emigrantů, z nichž měl na stránkách levicového a liberálního tisku největší ohlas případ Maxe Gäbela a Richarda Riese, vedla k protestům na půdě parlamentu i k diskusím ve veřejnosti. 30. června 1933 proto bylo vydána nová instrukce o zacházení s emigranty z Německa, která ve formě oběžníku prezidia ministerstva vnitra ukládala vyhoštění do některé jiné země a v případě nevyhnutelnosti ponechání na území republiky a zacházení obdobné jako s příslušníky ruské emigrace.⁷ V praxi záleželo především na osobních postojích jednotlivých úředníků.

Kampaň za neomezené právo azylu pokračovala i po celý rok 1934. Z celé řady akcí připomeňme alespoň svolání předních představitelů české i německé kultury v Československu ze září 1934. Mezi jinými je podepsali Božena Benešová, Emil František Burian, Max Brod, Josef Čapek, Rudolf Fuchs, Julius Gelner, Hugo Haas, Josef Hora, František Halas, Jaroslav Ježek, Edmund Konrád, Hans Krása, Vítězslav Nezval, Karel Nový, Marie Majerová, Erwin Schulhoff, Vladislav Vančura a Oskar Baum.⁸ Nový oběžník prezidia ministerstva vnitra z 16. října 1934 proto stanovil, že emigranti mohou být vyhoštěni jen do země, kterou si sami zvolí, nebo mohou setrvat určitou dobu na území ČSR, pokud se neprovinili proti československým zákonům.⁹

Velká většina českého obyvatelstva zaujímal k německým emigrantům pozitivní postoj a spatřovala v nich oběti režimu, který stále více a bezprostředněji ohrožoval i jejich zemi. Zcela odlišná však byla situace v řadách německé menšiny. Jen menší část německého obyvatelstva, v podstatě zbylí stoupenci levicových stran, se stavěla k emigrantům pozitivně. Sílicí vliv Henleinovy strany mezi německou menšinou se projevoval i v této otázce. Postoj henleinovců byl

jednoznačný. Ostře se stavěli proti pobytu německých protinacistických emigrantů i nepolitické emigrace (zejména židovské) na území ČSR. Nejenže vedli soustavnou kampaň ve svém tisku, ale napomáhali činnosti agentů gestapa, kteří byli vysíláni do Československa s cílem sledovat vývoj emigrace.

Již na jaře 1933 přinesl československý tisk zprávy o vytvoření nacistické centrály pro stíhání emigrantů. Její agenti byli často odhalováni a jejich jména někdy dokonce zveřejňována v levicových listech.¹⁰ Na druhé straně však tyto časté případy do jisté míry nahrávaly kritikům emigrace a vyvolávaly atmosféru nedůvěry a někdy i strachu uvnitř emigrace samotné. K tomu přispívaly i brutální metody nacistů, jejichž markantním příkladem bylo zavraždění profesora Lessinga v Mariánských Lázních 30. srpna 1933 a časté případy únosů emigrantů za hranice. Téměř při všech těchto případech byla prokázána aktivní spoluúčast příslušníků nacistické páté kolony v Československu.¹¹

Říšskoněmecké úřady se pokusily při akcích proti emigrantům navázat přímou spoluprací s československými státními orgány. Německé vyslanectví v Praze se proto obrátilo na ministerstvo zahraničí s návrhem, aby policejní orgány obou zemí řešily případy zadržených emigrantů přímým vzájemným jednáním, bez zbytečných průtahů, které přinášela diplomatická cesta.¹²

Takový návrh byl ovšem pro československou stranu nepřijatelný a byl jednoznačně odmítnut. Pod tlakem demokratické veřejnosti byla naopak úřady povolena některá opatření směřující k zajištění charitativní pomoci emigrantům. Bylo povoleno zakládání pomocných komitétů pro emigranty a 23. ledna 1934 se na ministerstvu zahraničí konala porada zástupců několika ministerstev – zahraničí, vnitra, spravedlnosti, práce a sociálních věcí – která jednala o podílu Československa v mezinárodní spolupráci na podporu německých emigrantů. Bylo doporučeno, aby prozatím na mezinárodním fóru zastupoval Československo Červený kříž.

V letech 1933–1938 podle zprávy Nansenova úřadu v Ženevě uprchlo z Německa přibližně 100 000 osob, z toho asi 8 000 komunistů a 6 000 sociálních demokratů.¹³ Značná část z nich prošla Československem a více než 10 000 emigrantů zde dlouhodobě pobývalo.

Pro velkou většinu emigrantů měla vedle samotného poskytnutí azylu životní důležitost materiální podpora, při jejímž zajišťování hrály klíčovou roli již zmíněné podpůrné komitáty na pomoc emigrantům, které vznikaly převážně v letech 1933–1934. Různými formami – zajišťováním ubytování, stravování, ošacení a finančních podpor – vytvářely základní podmínky pro pobyt zejména nemajetných emigrantů. Jen asi třetina emigrantů byla totiž schopna žít z vlastních prostředků, ostatní byli odkázáni na pomoc podpůrných organizací. Postupně se jich vytvořilo sedm: Demokratická péče o uprchlíky (Demokratische Flüchtlingsfürsorge), Pomocný komitát pro emigranty z Německa (Hilfskomitee für Emigranten aus Deutschland), Sdružení k podpoře německých emigran-

tů (Vereinigung zur Unterstützung der deutschen Emigranten), Solidarita – Sdružení na obranu práv a pro sociální pomoc (Solidarität – Vereinigung zur Verteidigung von Rechten und für soziale Hilfe), Sociálně-demokratická péče o uprchlíky (Sozialdemokratische Flüchtlingshilfe), Péče o německé emigranty při Jednotném svazu soukromých zaměstnanců (Hilfskomitee des Einheitsverbandes der Privatangestellten), a Židovský pomocný komitét (Jüdische Flüchtlingshilfe).¹⁴

Sociální demokraté počali organizovat pomoc pro své pronásledované partnery z Německa ihned na počátku roku 1933. Hlavní roli přitom hrála Německá sociální demokracie v Československu, které se přitom mohla ovšem opřít o podporu československých sociálních demokratů. Při klubu poslanců DSAP byl ustaven výbor, jehož úkolem bylo starat se o pasové záležitosti uprchlíků a zajišťovat pro ně finanční podporu. V květnu 1933 byla pak založena Sociálně demokratická péče pro pomoc emigrantům. V jejím čele stál generální tajemník DSAP Siegfried Taub, jehož zástupcem byl Ernst Paul. V představenstvu pracovali dále předseda Metallarbeiterverband Franz Kaufmann, československý sociálně demokratický odborář Karel Berger, který zajišťoval spolupráci se socialistickými spotřebními družstvy a dále členové vedení SPD Hans Vogel a Erich Ollenhauer. Kancelář organizace vedl Willi Sander.

Komitét pro emigranty zajišťoval ubytování v Praze, menší počet byl umístěn na venkově a mimoto byly zřízeny společné domovy ve Zbraslavi, Štětí nad Labem, Moravském Šternberku, Znojmu, Kraslicích a Rybářích u Karlových Var. Nebylo ovšem možné zajistit pro všechny ubytování optimální. Nejlepší byla situace na Zbraslavi, kde byl dán k dispozici bývalý hotel Ritz, ale například v bytě v Kamenické ulici č. 1 bydlelo společně 25 emigrantů.

Ve zbraslavském Ritzu patřil k významnějším obyvatelům bývalý říšský kancléř Philipp Scheidemann, který zde napsal část svých pamětí. Také spisovatel Robert Grötzsch na Zbraslavi vytvořil román „Wir suchen ein Land“. Prostředky na podporu sociálně demokratických stran v Československu pocházely ze sbírek a darů všech tří socialistických stran v Československu a rovněž od Socialistické dělnické internacionály a Amsterodamské odborové internacionály.

Prakticky sociálně demokratickou organizací byla také Péče o německé emigranty při Jednotném svazu soukromých zaměstnanců. Vedl ji poslanec Robert Klein, dalšími čelnými osobnostmi byli Siegfried Stein a Robert Weil. Tento komitét zřídil domov emigrantů v Praze-Záběhlicích a zorganizoval vycestování mnoha emigrantů do Švédska, Brazílie a Bolívie.

DSAP také v pohraničních oblastech uskutečnila akce na podporu sociálně demokratických uprchlíků z Německa a jejich obranu před útoky domácích stoupců nacismu. Například již na přelomu března a dubna 1933 hlásily policejní orgány rozšiřování letáků „Das Entsetzen rast durch Deutschland“ s tímto obsahem v okresech Cheb, Mariánské Lázně, Karlovy Vary, Duchcov, Chomutov,

Loket a Nejdek. Z obavy před reakcí nacistické vlády v Německu tehdy dokonce protestoval Zemský úřad v Praze u vedení DSAP a vyzýval je ke zdrženlivosti.¹⁵ Přesto však podobné akce pokračovaly a obdobně sociálně demokratický tisk věnoval otázkám emigrace soustavnou pozornost.

Za pomoci DSAP a také československé sociální demokracie mohly být také vytvořeny podmínky pro práci vedení německé sociální demokracie v emigraci. Ta také využívala nakladatelství a tiskárny Graphia v Karlových Varech, pracující pro DSAP, a od 18. června 1933 zde začala vydávat svůj ústřední orgán „Der Neue Vorwärts“. Jeho náklad se pohyboval mezi 16-20 tisíci, při významných událostech dosahoval až 70 tisíc výtisků. Jen něco přes 20 % výtisků zůstávalo v Československu, ostatní byly určeny pro zahraničí. Tištěn byl také v malém formátu pro rozšiřování na území Německa, kam byl dopravován za pomoci sekretariátů DSAP v pohraničí a sítě důvěrníků stejně jako „Grüne Berichte. Deutschland Information der Sopade“, „Sopade – Informationen“, „Zeitschrift für Sozialismus“, „Probleme des Sozialismus. Sozialistische Schriftenreihe“ a řada dalších periodických i neperiodických tiskovin.

Od počátku se v akcích na podporu německých emigrantů angažovala KSČ, která také ovládla některé z podpůrných komitétů. Nejprve byla její podpůrná činnost organizována prostřednictvím Rudé pomoci, která byla sice v Československu v březnu 1932 rozpuštěna, ale nadále pokračovala ve své činnosti ilegálně. Teprve v prosinci 1935 byla její působení legalizováno pod novým názvem „Solidarita – Sdružení na obranu práv a pro sociální pomoc“. Vedení organizace tvořili Theodor Bartošek, Rudolf Rábl a Jindřich Veselý. Její pobočky byly postupně vybudovány v Praze, Liberci, Karlových Varech, Teplicích, Kladně, Brně, Jihlavě, Ostravě, Bratislavě, Žilině, Košicích a Užhorodu. Pokryly tak v podstatě celou tehdejší Československou republiku a představovaly nejrozsáhlejší systém podpůrných organizací vůbec. Podpora několika set emigrantů byla zajišťována pobočkami především patronátní formou, v úzké spolupráci s místními organizacemi KSČ. Její závodní buňky, ale také odborové, mládežnické, kulturní, sportovní a další organizace stojící pod vlivem KSČ přebíraly politickou záštitu nad emigranty a jejich rodinami, staraly se o jejich ubytování a stravování.

Z iniciativy Rudé pomoci a za její podpory vzniklo počátkem roku 1934 také Sdružení k podpoře německých emigrantů, které pomáhalo především dělnickým emigrantům. Sdružení, v jehož čele stála Anežka Hodinová-Spurná, zřídilo nejprve útulky ve Zbuzanech a Strašnicích. Další emigranti byli ubytováni v rodinách členů KSČ ve větších průmyslových centrech. Sdružení také zajišťovalo odchody emigrantů do Sovětského svazu, Francie a Jižní Ameriky.

Rovněž v Pomocném komitétu pro emigranty z Německa získali velký vliv komunisté. Jeho vznik byl spojen s vývojem postojů převážné části československé kulturní fronty ve vztahu k rostoucímu nacistickému nebezpečí. Ohro-

žení životů mnoha Němců z rasových či politických důvodů budilo živý ohlas u předních literátů, kritiků, umělců a pokrokových intelektuálů. Bezprostřední podnět k založení komitétu, který měl podporovat především kulturní emigraci, ale také uprchlíky z ostatních vrstev, dala výzva čelné osobnosti československého kulturního dění ve dvacátých a třicátých letech, literárního kritika F. X. Šaldy. Proto byl tento Pomocný komitét nazýván často Šaldovým komitétem.

Své prostředky čerpal především ze sbírek prováděných mezi středními vrstvami obyvatelstva a inteligencí a také z darů. Vedle zakladatele a dalších osobností, jako byl profesor Karlovy univerzity Antonín Matějček, herec Václav Vydra, docent Otakar Fischer a další, se postupně čelnou představitelkou a faktickou vedoucí komitétu stala zástupkyně KSČ Luisa Landová-Štychová. Jen v prvním roce své činnosti podporoval komitét celkem 500 emigrantů, zajišťoval stravovací akce, finanční podpory a vybudoval domov emigrantů na bývalém zámku ve Mšeci u Slaného. Také Šaldův komitét ustavoval své pobočky v dalších místech, zejména v pohraničí.¹⁶ Šaldův komitét měl zvláštní místo mezi podpůrnými organizacemi také proto, že rozvíjel rozsáhlou propagační činnost, v jejímž rámci se uskutečnila řada přednášek, kulturních pásem a diskusních večerů.

Prostřednictvím sítě důvěrníků na obou stranách hranic udržovali němečtí komunisté v emigraci styk s ilegální strukturou KPD v Německu. V Praze vycházel již od března 1933 týdeník „Arbeiter Illustrierter Zeitung“ a čtrnáctideník „Der Gegenangriff“, dále „Antifaschistische Front“ a další propagační materiály v německém jazyce. Časopisy, brožury a letáky byly za pomoci československých komunistů přepravovány do Německa. Dobře zorganizovaná kurýrní služba fungovala až do rozbití Československa. V pohraničních oblastech se konaly pod patronací KSČ porady komunistů z obou stran hranic¹⁷ a v domově německých emigrantů ve Mšeci pracovala politická škola KPD.¹⁸ Tyto skutečnosti dokládá i zpráva pražského Policejního ředitelství pro prezidium ministerstva vnitra, vypracovaná na sklonku roku 1934.¹⁹

Ostatní podpůrné komitáty nebyly přímo podporovány politickými stranami – při podpoře německých emigrantů se otevřeně angažovaly pouze levicové strany – a byly odkázány pouze na dary a výtěžky sbírkových akcí. Jejich výnos se odhaduje celkem na 15 milionů předválečných československých korun.²⁰ Většími obnosy pravidelně přispívali ze svých fondů i prezidenti T. G. Masaryk a Edvard Beneš. Značné částky docházely i od mezinárodních organizací ze zahraničí. Tak tomu bylo zvláště v případě židovského podpůrného komitátu, který dostával podpory zejména od American Jewish Joint Distribution Committee a British Central Fund.

Aby měly všechny komitáty na podporu německým emigrantům zastoupení u Vysokého komisariátu pro německé uprchlíky při Společnosti národů se sídlem v Ženevě, byl utvořen Národní komitát pro německé uprchlíky, v němž bylo

po dvou zástupcích každého komitétu. Tento orgán byl zároveň partnerem pro jednání s československými úřady a vedl centrální evidenci emigrantů. Jeho předsedkyní byla Marie Schmolková.

Otázka německé emigrace se dostala do popředí pozornosti znovu v roce 1937, kdy ministerstvo vnitra vypracovalo plán na její soustředění do jakési koncentrační oblasti na Českomoravské vysočině. Cílem tohoto opatření mělo být oslabení přímého i nepřímého vlivu emigrantů na politický život Československa, ztížení jejich mezinárodních kontaktů a zlepšení vztahů s nacistickým Německem. Povolení k pobytu měla být proto napříště udělována nebo prodlužována pouze do okresů Humpolec, Kamenice nad Lipou, Německý Brod, Pelhřimov, Jihlava, Nové Město na Moravě, Třebíč a Velké Meziříčí. Plánované soustředění mělo postihnout asi 3 500 osob, z nichž jen polovina dostávala podpory od jednotlivých komitétů, 550 bylo podporováno ve formě patronátů a ostatní žili z nepravdělných podpor.²¹

Proti tomuto úmyslu se postavily levicové strany a Národní komitét pro německé uprchlíky. Řada pokrokových občanů protestovala u předsedy vlády i ministra vnitra, rozhodně protestoval i demokratický tisk. Pod tímto tlakem bylo nakonec od praktické realizace plánu upuštěno.

Podmínky pro další činnost emigrantů se však přesto zhoršovaly. Od sklonku roku 1937 bylo omezováno především vydávání jejich tisku a omezovány i další formy veřejného působení. Dělo se tak v době, kdy se stupňovala agresivita nacistického Německa proti Československu, ale především tlak západních mocností, vycházející z osudné politiky „usmírování“ Německa.

Neměnil se však postoj demokratické veřejnosti k emigrantům, ani poměr naprosté většiny samotných emigrantů k obraně Československa proti hrozící agresi. V dramatických dnech roku 1938 patřili k těm, kteří nejen proklamace, ale hlavně praktickými činy dokumentovali svůj vztah k obraně demokracie a nezávislosti československého státu.

Po mnichovské konferenci se v ČSR vytvořil tzv. Central Comitee, který měl urychlit odchod emigrantů do dalších zemí. Urychleně obstarával víza v Paříži, Londýně a Ženevě. Ještě v listopadu 1938 bylo například v Praze 403 německých emigrantů.²² Rychle se také zhoršovaly podmínky pro podpůrnou činnost. Organizace stojící pod komunistickým vlivem byly vesměs zakázány, jen s obtížemi až do okupace českých zemí 15. března 1939 pracoval Šaldův komitét.

Většině německých emigrantů se mezitím podařilo odejít do jiných zemí. Mnohé, zvláště z nemajetných vrstev, však okupace zastihla na území Československa. Jen menší části z nich se podařilo uniknout ilegálními cestami, ostatní byli pozatýkáni.

Pobyt německé emigrace a její spolupráce s demokratickými silami se staly významnou součástí politického života meziválečného Československa. Hod-

notíme-li dnes jeho význam, pak do popředí vystupuje především skutečnost, že v osudových chvílích Československa žili na našem území představitelé protinacistické a demokratické části Německa. Svými postoji vytvářeli základy pro nové lepší vztahy národů obou sousedních zemí pro období po porážce nacismu. Své sympatie tehdy německým emigrantům projevovaly široké vrstvy československé společnosti a opětovala je drtivá většina emigrantů. Proto historii této emigrace považujeme za součást demokratických tradic, přispívajících k vytváření pozitivního poměru mezi národy našich zemí. Zvláště dnes, kdy se vytvářejí nové vztahy mezi našimi národy a státy, je třeba si je znovu připomínat.

POZNÁMKY

- ¹ Srv.: Drehscheibe Prag. Zur deutschen Emigration in der Tschechoslowakei 1933–1939. Hrsg.: Becker, Peter – Heumos, Peter, München 1992; Hoffmann, Ludwig: Exil in der Tschechoslowakei, in G. B., Skandinavien und Palästina. Leipzig 1987.
- ² César, Jaroslav – Černý, Bohumil: Die deutsche antifaschistische Emigration in der Tschechoslowakei /1933–1934/. Historica XII, Praha 1966, s. 150.
- ³ Státní ústřední archiv v Praze (dále SÚA Praha), Prezidium ministerstva vnitra (dále PMV) 1931–1935, sg. X/N/9/11, č. 24 023/1935.
- ⁴ Večer, 10. června 1933.
- ⁵ César, Jaroslav – Černý, Bohumil: c. d., s. 155.
- ⁶ SÚA Praha, PMV 1931–1935, sg. X/N/9/11, č. 5867/1933.
- ⁷ Tamtéž, č. 6385/1933.
- ⁸ Rudé právo, 29. září 1934.
- ⁹ SÚA Praha, PMV 1931–1935, sg. X/N/9/11, č. 8023/1934.
- ¹⁰ A-Zet, 30. června 1933. Der Sozialdemokrat, 28. července 1933.
- ¹¹ Srv.: Černý, Bohumil: Most k novému životu. Praha 1967, s. 35–45 a s. 105–110.
- ¹² SÚA Praha, PMV 1931–1935, sg. X/N/D/11, č. 7027/1933.
- ¹³ Prager Presse, 9. ledna 1938.
- ¹⁴ Grossmann, K. R.: Emigration. Geschichte der Hitler-Flüchtlinge 1933–1945. Frankfurt am Main 1969.
- ¹⁵ SÚA Praha, Zemský úřad – prezidium (dále PZÚ) 1931–1940, sg. 8/1/68/9, č. 1973/1933.
- ¹⁶ SÚA Praha, PMV, sg. 207-739-2.
- ¹⁷ SÚA Praha, Policejní ředitelství – prezidium (dále PP) 1931–1940, sg. P 87/22, č. 55/1934.
- ¹⁸ Z bojů za svobodu. II. Praha 1966, s. 31.
- ¹⁹ SÚA Praha, PMV 1931–1935, sg. X/N/9/11, č. 18999/1934.
- ²⁰ César, Jaroslav – Černý, Bohumil: c. d., s. 287.
- ²¹ SÚA Praha, PMV 1936–1940, sg. X/N/9/8, 225-1120-1.
- ²² SÚA Praha, PMV 1931–1935, sg. X/N/9/11, č. 23823/1938.

ZUSAMMENFASSUNG

DIE TSCHECHOSLOWAKISCHEN POLITISCHEN PARTEIEN UND DIE UNTERSTÜTZUNG DER DEUTSCHEN EMIGRATION IN DEN 30ER JAHREN

Vojtěch Blodig

Die Problematik der Stellung der deutschen Emigration in der Tschechoslowakei der 30er Jahre nimmt einen besonderen Platz bei der Untersuchung der damaligen Entwicklung der tschechoslovakischen Gesellschaft und vor allem inbezug auf die Formierung der demokratischen Positionen bei der überwiegenden Mehrheit der tschechoslovakischen Öffentlichkeit ein. Daß Menschen gekommen sind, die mit eigenen Erfahrungen der terroristischen Charakter der Nazi Herrschaft belegen konnten, hatte einen deutlichen Einfluss auf die Aktivisierung der demokratischen und antinazistischen Kräfte.

In die Tschechoslowakei kamen damals Sozialdemokraten sowie Kommunisten, Vertreter des katholischen Zentrums, Liberale, Pazifisten, religiöse Repräsentanten, aber auch oppositionelle deutsche Nationalisten und Repräsentanten von Fraktionsgruppen der Nationalsozialisten. Ihre genaue Anzahl zu bestimmen ist nicht leicht, denn manche haben sich aus verschiedenen Gründen polizeilich nicht angemeldet oder sie führen nur durch die Tschechoslowakei auf dem Transitwege. Die polizeilichen Ämter führten eine Statistik nur über die legal angemeldeten Ausländer, wobei sie sich vor allem auf die Übersichten stützten, die von den Emigrantenhilfskomitees gewährt wurden. Die Anzahl der deutschen Emigranten, die zu einem Zeitpunkt auf dem Gebiet der Tschechoslowakei waren, bewegte sich in den monatlichen Meldungen zwischen 1200 und 1500. Der höchste Stand – 2014 – entfiel auf den 1. November 1934 und noch am 1. August 1938 waren 1432 Emigranten in der Tschechoslowakei angemeldet.

Die tschechoslovakischen Sozialdemokraten hatten für die Unterstützung der deutschen Partner die Sozialdemokratische Flüchtlingshilfe gegründet. Eine faktisch sozialdemokratische Organisation war auch das Hilfskomitee des Einheitsverbandes der Privatangestellten.

Mehrere Komitees wurden von den Kommunisten beeinflusst. Vor allem war es Solidarität – Vereinigung zur Verteidigung von Recht und für soziale Hilfe. Später entstanden auch die Vereinigung zur Unterstützung der deutschen Emigranten und Hilfskomitee für Emigranten aus Deutschland.

Die Jüdischen Emigranten unterstützte Jüdische Flüchtlingshilfe.

Damit alle Komitees zur Unterstützung deutscher Emigranten eine Vertretung bei Hohen Kommissariat für deutsche Flüchtlinge bei Völkerbund in Genf haben könnten, wurde das Nationale Komitee für deutsche Flüchtlinge gegründet, in dem je zwei Vertreter jedes Komitees waren. Dieses Organ wurde zugleich Partner für die Verhandlungen mit den tschechoslowakischen Behörden und es führte auch die zentrale Evidenz der Emigranten.